

Bogen fremtræder i layout og udstyr i samme høje kvalitet som den store toldhistorie. Tilsammen må man sige at have fået en sjældent gennemført og gennemarbejdet beskrivelse af det danske toldvæsens historie.

Jesper Hartvig Pedersen og N.H. Holmqvist-Larsen har skrevet en læseværdig bog om arbejdsministeriets 50-årige udvikling. Efter et kort tilbageblik over den vigtigste lovgivning fra slutningen af 1800-tallet følges relativt bredt ministeriets udvikling og de store lovreformer indenfor dets ressort, først og fremmest arbejdsmarkeds- og beskæftigelseslovgivningen. Ministeriet skylder sin selvstændige eksistens det tyske pres efteråret 1942 (telegramkrisen) for en mere samarbejdsvenlig politik og ønske om en ministerplads til formanden for De samvirkende Fagforbund, Laurits Hansen, hvilket blev det nyoprettede 'rene' socialministerium, mens Johannes Kjærbøl fortsatte i et arbejdsministerium, der i begyndelsen havde et ret begrænset arbejdsfelt.

Relativt bredt skildres den almindelige politiske og økonomiske udvikling, men forfatterne får ganske heldigt kædet den ind i en afvekslende fremstilling af det omfattende reform- og kommissionsarbejde, ministeriet forestod eller var hoveddeltager i: fra ungdomskommissionen, med Hal Koch som formand, lige efter besættelsen, 1970-ernes lavindkomstkommision, til arbejdsmarkedsreformen 1993. I korte, noget skitseagtige, kapitler opsummeres hovedændringer på særømråder – arbejderbeskyttelse, ferielov, arbejdsret, ATP, ØD-diskussionen mv. og for hvert kronologisk hovedafsnit opridses ministeriets organisationsudvikling. Det hele er med, men på bekostning af den sammenhængende, afbalancerede gennemgang.

I et langt bilagsafsnit gengives interviews med en række af ministeriets nøglefigurer, delvist med det sigte at give et indtryk af arbejdslivet og samarbejdet med den øvrige statsadministration førhen. Ministeriet er ikke ældre, end at forfatterne i det hele taget har kunnet trække på aktørernes erindringsstof, ikke mindst vel fhv. stiftamtmand Jacob Høirup, der var ministeriets første departementchef. Endvidere gives en statistik over lovproduktion og personaleforbrug (fra 1973), hvoraf det fremgår, at det har været administrationen af arbejdsmarkedsuddannelserne, ikke formidlingen, der har stået for den suverænt største del af væksten.

Bogen er foruden et jubilæumsskrift med korte personportrætter m.v. også en overskuelig og praktisk anvendelig indgang til ministeriets arbejdsområde, med en selektiv litteratur- og kildefortegnelse.

Hans Kryger Larsen

MICHAEL HERTZ: Et ministerium finder sin form. Landbrugsministeriet 1896-1923. Gad, Kbh. 1996, 360 s., ill.

I hundredåret for landbrugsministeriets beståen er det valgt at fejre begivenheden med en skildring af »det departementale liv« i knap og nap de første tre årtier efter oprettelsen. Der er gået grundigt til værks, så grundigt, at man næsten ikke tør tænke på, hvor mange bind det ville være blevet til, hvis det hele sekel skulle være behandlet.

Når så meget er sagt, må det dog indrømmes, at emnerækken i det lange »forspil« er relevant. Man får et godt repetitionskursus i den administrative og

politiske udvikling efter 1848. Landbrugets forvaltning i tiden inden 1896 er naturligt baggrundsstof, og viden om selve erhvervets vilkår og organisationer ligeså. Med i billedet hører retteligt også de tidligste bestræbelser på at få et »agerdyrkningsministerium«, og en oversigt over landbrugslovgivningen 1848-96 er tilsvarende nyttig ballast. Endelig kommer man så side 97 frem til oprettelsen af det Landvæsensdepartement under Indenrigsministeriet, som to år senere – i 1896 – med tillæg af Domænekontoret hentet fra Finansministeriet blev udstyret med egen minister, der i øvrigt var identisk med den hidtidige departementschef. Forløbet omkring Landbrugsministeriets fødsel er med sikker hånd sat ind i den politiske sammenhæng, forliget i 1894, Agrarforeningens midlertidige centrale rolle mv.

Fra side 117 drejer det sig så i egentligste forstand om festens genstand, og det kan noteres, at man allerede dengang havde sans for profilpleje overfor offentligheden. Michael Hertz fornøjer sig med at konstatere en temmelig kraftig tendens til oppustning, da arbejdsopgaverne i Landbrugsministeriets tre kontorer blev beskrevet i Hof- & Statskalenderen i 1897 sammenlignet med, hvad man havde kunnet nøjes med at anføre om de selvsamme kontorer de foregående år. Og i et følgende afsnit gives en veloplagt skildring af den nytiltrådte ministers meget kraftige markering af, at Landbrugsministeriet skam skulle indgå i nært samarbejde med både Landhusholdningsselskabet og landboforeningerne – det blev i høj grad tilfældet, hvad den senere fremstilling tilfulde bekræfter.

I det følgende er det så dagligdag i departementet. Eftersom det er ministeriets egne arkivalier, som først og sidst er kilden, er det ikke egentlige sædeskildringer, der kan vartes op med. Men derimod nøje besked om antallet af ansatte, deres arbejdsområder og deres konkrete virksomhed for så vidt det drejer sig om mængden af journaliserede skrivelser, ekspederede breve eller udarbejdede love. Det bliver hurtigt klart, at Michael Hertz kvantificerer alt, hvad kvantificeres kan. Igen og igen tælles der løs på grundlag af ikke mindst journalerne med det formål at give et indtryk af arbejdsmængden. Man kommer uvilkårligt til at sammenligne med de særdeles besynderlige former for produktionsmålemetoder, som flourer i vore dages centraladministration. Alle ved det, læseren ved det, og forfatteren ved også udmærket godt – f.eks. s. 266 – at *arbejds tyngde* ikke er ligefrem proportional med *sagers mængde*. Det må så indrømmes, at forfatterens baggrund som arkivar afføder gode pædagogiske forklaringer på mangt og meget netop arkivalierne vedrørende, og for så vidt vil den foreliggende fremstilling i fremtiden være den uundværlige håndbog for enhver, der vil give sig i kast med denne periodes landbrugsministerielle papirdynge.

Bortset fra den minutiøse skildring af bemanding, ressortfordeling, forretningsgang, lønforhold m.v. har Michael Hertz lykkeligvis taget nogle større sager frem til særbehandling. Man bemærker med undren det i søfartshistorien ikke særligt påagtede fænomen, at landets største rederi i en årrække – fra 1887 til 1912 – via først Indenrigsministeriet, siden Landbrugsministeriet modtog statslige subsidier for at sørge for tilstrækkeligt mange eksportbådes afgang fra Esbjerg, og man forbløffes over det »tag selv bord«, som Hedeselskabet kunne forsyne sig fra, når det gjaldt statstilskud til transport af mergel. Fornøjelig er også »lossepladssagen« fra århundredskiftet, hvor det drejede sig om datidens »frilandsgrise«, som især på Amager blev fodret med dagrenovation fra Køben-

havn. Der var hygiejniske komplikationer at tage højde for, selv om det var en given sag, at renovationen havde godt af at blive gennemrodet, inden den blev pløjet ned. Verdenskrigen mindskede dette problem, for da blev næringsværdien af skraldet tilsvarende reduceret.

Netop verdenskrigen kom for Landbrugsministeriet til at betyde lidt af en skyggetilværelse i forhold til Indenrigsministeriet med dets Overordentlige Kommission. Efter krigen fik man dog sin del af slæbet med forsyningen af brødkorn, og ikke mindst jordlovgivningen fra 1919 gav nye arbejdsopgaver. Bogens sidste store afsnit handler derfor om den omstrukturering, som nødvendigvis måtte komme. I 1919 med udskillelsen af det selvstændige Matrikeldirektorat, og under selve departementet oprettedes i 1922 Jordlovskontoret og Erhvervsdirektoratet og det følgende år tillige Fiskeridirektoratet. Den efterfølgende status efter de første 30 år har desværre i nogen grad katalogpræg, og det afsluttende »Rids af departemental virksomhedskultur« må siges at betjene sig af et meget snævert, nå ja, meget departementalt kulturbegreb. Men der er gode overvejelser om initiativ eller mangel på samme i sagsbehandlingen samt en markering af, at Landbrugsministeriet da vist ved periodens slutning var præget af overhåndtagende papirnusseri. Nej, det står der ikke, for en sådan sprogbrug ligger den stilige Michael Hertz fjern. Det hedder hos ham, at »betydelige dele af dets ressourcer må have været bundet til rutinemæssig ekspedition af konkrete enkeltsager«. Sådan, men heller ikke længere, thi således sætter Slotsholmen sit præg.

Anders Monrad Møller

YLVA STUBBERGAARD: Stat, kris och demokrati. Lapporörelsens inflytande i Finland 1929-1933. Akademisk avhandling. Lund, Arkiv, 1996. 246 s.

Demokratin, dess utveckling och genomslagskraft i olika delar av världen är i dag ett mycket aktuellt forskningstema. Därvid är det viktigt, att man ägnar sig, inte bara åt demokratins utbredning och förutsättningarna härför, utan även åt dess kriser. Det är därför välkommet, när politologen Ylva Stubbergaard – med danskt-finskt påbrå – valt att i en avhandling i Lund granska den unga finska demokratins hantering av en dylik kris under mellankrigstiden.

I en massdemonstration, som har likheter både med Mussolinis marsch till Rom och 1914 års svenska Bondetåg, marscherade den 7 juli 1930 12.000 människor till Helsingfors, där de fick ett officiellt mottagande av statens högsta representanter. Marschen var organiserad av den högerextremistiska Lapporörelsen, som grundats ett år tidigare. Den genomfördes mitt under behandlingen av förslag till en rad undantagslagar mot samhällsomstörtande verksamhet, riktade mot kommunisterna och hade till syfte bl.a. att tvinga igenom dessa lagar. Demonstrationen genomfördes i lugna former. Statsmakterna å sin sida valde först en mjuk linje, där man strävade efter att undgå konfrontation och tillmötesgick krav från rörelsens sida samtidigt med att man försökte nedtona dess betydelse. Man ingrep inte mot Lapporörelsen, när den bekämpade kommunismen och t.ex. förstörde kommunistiska tryckerier – tvärtom understöddes dylik verksamhet – utan först när den i det s.k. Mäntsälä-upproret år 1932 gjorde ett dåligt förberett försök till statskupp. Med stöd av undantagslagarna upplöste